

СВІТОГЛЯДНІ ПРОЦЕСИ В ЕПОХУ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПОДІЛЛІ

Вивчення антропоморфної, зооморфної пластики та орнаментальних мотивів на керамічних виробах, знайдених на більше як 430 поселеннях трипільської культури на території сучасного Західного і Східного Поділля (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька області та ряд районів Чернівецької і Одеської областей) дозволяють зробити важливі висновки про світоглядний рівень населення трипільської культури названого регіону.

Уже на ранньому етапі Трипільля (кінець V – початок IV тис. до н.е.), коли трипільці перейшли до землеробства, і їх життя та діяльність повною мірою залежало від природи, особливо в часи посух і стихій, коли населенню загрожувало вимирання, і вся та енергія, яка йшла від Сонця, Землі та Неба, сприяли нормальній життєдіяльності, трипільське населення перейнялося вірою, що лише завдяки теплу, дощу добре обробленій землі та іншим дарам природи можна забезпечити нормальні умови свого життя. Родюча земля, небо з запасами небесної вологи, зміна сезонів і, зрештою, самого життя – все це та інші явища стоять у центрі світосприйняття ранніх землеробів¹. Так, протягом перших 300–500 років існування тогочасного трипільського населення з'являється та побутує ідея поклоніння тим силам, які забезпечують їх життя. Поступово серцевиною давньоземлеробської ідеології стає культ родючості з його складними ритуалами, символікою.

Безпосередній вияв родючості сили природи трипільці вбачали в образі жінки – Матері-Рожениці. Тому вони для культових обрядів та ритуалів обрали скульптурні зображення жінки. Б.О. Рибаків в такій скульптурі вбачає жіночі фігури, які зображали богиню родючості, жриць цієї богині, учасниць обрядових церемоній, покровительок того чи іншого природного явища, яке сприяє збільшенню врожаю². А С.М. Бібіков вважає, що жіночі статуетки символізували Родоначалниці, Берегинь домашнього вогнища, були амулетами, що викликали родючість та оберігали від злих духів³. Таким чином, у нас є всі підстави зробити висновки про тісні взаємозв'язки уявлень трипільців про силу родючості жінки і землі.

Конкретним прикладом таких зв'язків є антропоморфні статуетки з Луки-Врублівецької (Хмельниччина) з відбитками зернин. Вони, зокрема, засвідчують прямий зв'язок зернин в статуетках з ідеєю родючості полів. З 9 таких статуеток виділяються фрагменти фігурок з житла №3 з великою кількістю зерен. Лише на їх поверхні зафіксовано 25 відбитків. За характером включень зернових відбитків, їх величини, видно, що зернини були додані до глини перед виготовленням статуеток⁴. Такі ж відбитки зернівок, але від проса, зафіксовані на ранньотрипільському поселенні Бернашівка (Вінницька область)⁵.

Основним елементом культових уявлень давніх трипільців з Бернашівки був образ жінки Матері-Рожениці, яка дає нове життя і животворні сили природи.

Досліджуючи антропоморфну пластику, О.В. Антонова дійшла висновку, що давні землероби наділяли землю рисами жінки⁶.

Образ Великої Матері-Рожениці сприймався трипільцями осмислено, про що свідчить виготовлення і практичне використання статуеток, а також засоби зображень на посудинах жіночих грудей у вигляді 2-4 конічних наліпів. Такі прийоми виготовлення посуду зустрічаємо, зокрема, у Бернашівці, Луці-Врублівецькій, Ленківцях та Ворошилівці. Вважається, що зображення грудей символізує таке уявлення: звільнені від молока груди сприяли наповненню посудини їстівними продуктами. На думку Б.О. Рибаків, конічні наліпи у стилізованій формі зображають груди богині неба і землі – Великої Матері всього суцього⁷.

З культом Рожениці тісно пов'язаний культ Бика. Він сприймався давніми землеробами у

нерозривному зв'язку з культом Сонця і Верховного Божества Неба⁸. Станом на 1990 р. на території сучасної України та Румунії нараховується 1104 зооморфних (чоловічих) трипільських статуеток⁹. При цьому у кількісному відношенні значно переважають фігурки бика, що, безперечно, свідчить про його значення як важливої сільськогосподарської тварини, а також тварини, культ якої посідав певне місце в житті трипільців.

На Поділлі відображення культу бика особливо яскраво проявляються на ранньому етапі Трипільля. Про це свідчать 7 зооморфних статуеток, знайдених на поселенні Бернашівка. Всі вони зображують бика. Стилізованими головами биків закінчуються ручки ложок та черпаків. З культовими обрядами пов'язана знайдена поблизу житла №6 бернашівського поселення масивна фігурка бика з коритовидним заглибленням на спині, в яке, ймовірно, ставилися жіночі статуетки.

Про важливу роль бика у культурі Трипільців свідчать поховання цілих черепів бика і тура під підлогою усіх 5 жител цього трипільського поселення¹⁰. Такий же ритуал поховання черепа був і на поселенні Лука-Врублівецька.

На середньому та пізніх етапах трипільської культури на Поділлі, зокрема на поселеннях Кліщів та Ворошилівка, також зафіксовані фігурки, що зображують бика. Виключно великою цінністю є Кошиловецька колекція зооморфної пластики (Тернопільщина). В ній, як в кількісному, так і особливо в мистецькому плані, переважають фігурки биків¹¹.

Таким чином, ми зупинилися на двох важливих проблемних питаннях вірувань трипільців на різних етапах їх історичного розвитку. Обидва вони тісно перепліталися, доповнювали один одного і відіграли важливу роль у світосприйнятті трипільцями Всесвіту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Рыбаков Б. А. Космогония и мифология земледельцев энеолита // Советская археология. – 1965. – 1. – С. 26;
2. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М., 1981. – С. 166;
3. Бибииков С. Н. Раннетрипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре. К истории ранних земледельческо-скотоводческих племен на юго-востоке Европы. // МИА. – 1953. - № 38 – С. 159;
4. Там само. - С. 206;
5. Збеневич В.Т. Поселение Бернашовка на Днестре. – К., 1980. – С.151;
6. Антонова Е.В. Антропоморфная скульптура древних земледельцев Передней и Средней Азии. – М., 1977. – С. 110-115;
7. Збеневич В.Т. Вказана праця, стор. 33-35;
8. Рыбаков Б.А. Космогония и мифология земледельцев энеолита // Советская археология. – 1965. – 1. – С. 24;
9. Балабина В.Н. Зооморфная пластика культуры Триполья – Кукутени. // Автореферат дис... канд. ист. наук. – М., 1980. – С. 26;
10. Збеневич В.Т. Вказана праця, стор. 134;
11. Заєць І.І. Трипільська культура на Поділлі. - Вінниця, 2001. – С. 134.

О.І. Криворучко

МІСЦЕ РЕЛІГІЙНОГО ЧИННИКА В ПОЛІТИЦІ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

В політичній концепції Б. Хмельницького релігійне питання займало одну з ключових позицій, хоча функції, які визначав йому гетьман, змінювалися в залежності від цілей того чи іншого етапу боротьби.

Для першого періоду, який розпочався повстанням на Запорізькій Січі і тривав до грудня 1648 р., характерне використання Б. Хмельницьким сили релігійного чинника у відповідності з вузькими цілями “козацького автономізму”. Насамперед, до питання віри гетьман звертається у листах до можновладців Речі Посполитої, обґрунтовуючи причини свого виступу¹. По-друге, факт переслідування православ'я у польській державі Б. Хмельницький використовує з пропагандистською метою у своїх маніфестах до українського народу, намагаючись викликати антиурядові виступи “на волостях”². Своєрідним стимулом до цих виступів були запевнення на зразок – “...упованіє наше (сж за благочестіє умріти) будет безсмертія ісполнено і страдалческими венцами от бога вінчано”³. Причому, наголошення на тому, що “...під християнським королем православні терплять наругу більшу, ніж під турецьким султаном...”, переслідувало також мету пояснення доцільності союзу з Кримом для уникнення звинувачень в “заклику невірних” на рідну землю. Окрім того, усвідомлюючи консолідуючу силу релігії, гетьман звертається до питань віри з метою переведення повстання із соціального в русло релігійного протистояння. Принагідно слід зауважити, що завдяки згаданим діям Б. Хмельницькому вдалося досягти того, що у ході